

TÜRKİYEDE YABANCI SERMAYEYE İLİŞKİN MALİ MESELELER

Numan ÖZSOY
Maliye Müfettişi

Konunun Açıklanması.

Türkiyede yabancı sermaye, son yılların üzerinde en çok durulan bir konusu olmuş ve olagelmektedir. Yabancı sermaye konusunun bir sorun haline gelmesi yeni bir olay değildir. Bu konu ile ilgili olarak dünya ekonomi literatürü çeşitli eser ve etüdlerle doludur.

Bu etüdde, yabancı sermayenin Türkiyedeki uygulamasıyla ortaya çıkan ve maliyeye taallük eden sorunlar incelenecektir. Bu sorunların pek çoğu bilinen ve çeşitli vesilelerle tekrarlananlar olduğu gibi bir kısmı, uygulamanın incelenmesinde rastlanılan ve mali teknikle ilgili problemlerdir.

Bugün Türkiyede yabancı sermaye denilince umumiyetle akla gelen, 1954 yılındanberi uygulanan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa tabi sermayedir. Oysa, yabancı sermayenin tabi olduğu çeşitli mevzuat vardır. Bu, bir "mevzuat sorununu" ortaya koymaktadır. Diğer taraftan "Sermaye" kavramı da üzerinde durulması gereken bir sorundur. Sorunlarımızın önemli bir sebebi de, bu konuda Türkiyede, düzenli ve sistematik bir şekilde toplanan istatistikî bilgilerin yokluğudur. Bu sorunu "bilgi toplama ve değerlendirme sorunu" başlığı altında incelemekteyiz. Ayrıca Yabancı sermaye ile ilgili transferler ve vergilerde tatbikattan doğan çeşitli sorunlar mevcuttur. Ve nihayet yabancı sermayenin tediyeye bilançosu üzerindeki etkisinin ne olduğu rakamlarla henüz ortaya konmuş değildir. Bu sorunla ilgili olarak, sadece "İthalât ikame etkisi" üzerinde durulacaktır. Kanımızca bu etki, rakamlarla ortaya konulabilir ve Türkiyede yabancı sermayenin değerlendirilmesi bu açıdan objektif bir usulle yapılabilir.

Yabancı sermayenin yeni teknik bilgi, yeni organizasyon ve idarî usuller getirmesi gibi ölçülmesi yapılamıyan etkileri de mevcuttur. Ölçülmesi yapılamıyan bu hususlar konumuz dışında kalmaktadır.

Yabancı sermayenin bir istihdam ve katma değer yaratma gibi bir rolü de mevcuttur. Ancak bunları, ekonomik etkiler meyanında dolayısı ile malî sorunlar dışında mütalâa etmekteyiz.

Aşağıda, yabancı sermayenin Türkiyedeki uygulamasından doğan malî sorunlar yukarıda belirtilen sırasıyla ele alınmıştır. Ümidimiz, bu etüdün, yabancı sermaye ile ilgili sorunlarımıza bir parçe daha aydınlık getireceğidir.

1) Mevzuat Sorunu :

Bugün Türkiye'de mülkiyeti yabancılara ait bulunan yabancı sermaye çeşitli kanun ve kararlara tabidir. Bunun sebebi bu sermayenin yine çeşitli mevzuata göre gelmiş ve halen gelmekte bulunmasıdır. Bu hususta aşağıda belirtilen yabancı sermaye mevzuatı durumunun bir sorun hale geldiğini gösterecek niteliktedir:

Türkiyede Çeşitli Yabancı sermaye mevzuatı¹ :

1 — 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu ile daha evvelki yabancı sermayeyi teşvik Kanunları (5583, 5821) ve 13 sayılı kararın 31 inci maddesine göre kendilerine transfer garantisi verilmiş bulunan özel yabancı sermaye,

2 — Petrol Kanunu kapsamına giren yabancı sermaye,

3 — Türk Parasının Kıymetini Koruma mevzuatı gereğince iş yapma ve transfer imkânı olan yabancı sermaye,

4 — Türk Parasının kıymetini koruma mevzuatına göre - geçici olarak iş yapmalarına izin verilmiş bulunan yabancı sermaye,

5 — İki veya çok taraflı uluslararası anlaşmalar gereğince Türkiye'de taahhüt işlerine giren yabancı sermaye (Nato anlaşması, Cento gibi — proje kredilerine dayanan büyük İnşaat işlerini üzerine alan yabancı müteahhitler — Avrupa Yatırım Bankası kredileri ile yapılan işler)

1) "Erhan Bener — Türkiyede Para ve Kambiyo Denetimi — Ajans Türk Matbaacılık Sanayii — 1968 Ankara Sahife: 296-299.

6 — Özel kanunlarla Türkiye'de yatırım yapmalarına izin verilmiş bulunan yabancı sermaye, (Ereğli Demir Çelik Fabrikası, Osmanlı Bankası),

7 — Türk Parasının kıymetini Koruma mevzuatına göre Blokaj sistemine tabi yabancı sermaye,

8 — Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatı gereğince, Yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu hükümlerine benzer şekilde kendilerine istisnaen transfer hakkı tanınmış bulunan yabancı sermaye (Hilton, Taksim otelleri)

9 — Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre kâr değil, hâsılat transferine hakkı bulunanlar (Yabancı hava ve deniz ulaştırma kurumları, Wagon-li, sigorta Şirketleri gibi)

10 — Direk yatırımlar dışında-krediler (1959 yılı Paris anlaşması borçları).

Görüleceği üzere, Türkiyede yabancı sermayenin tabi olduğu tek bir mevzuat yoktur. Petrol Kanununa göre gelenler ile Dış Krediler bir tarafa bırakılırsa, diğer yabancı sermayeler arasında pek farklılıklar olmak gerekmektedir. Bu itibarla, Türk Parası mevzuatına tabi yabancı sermaye yatırımlarının, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa intibak ettirilmesi hususunda, düşünceler ileri sürülebilir. Bugüne kadar Yabancı Sermayenin mevzuata göre yapılan tasniflerinde genellikle 3 veya 4 lü bir ayırım'a yer verilmektedir. Genellikle Yabancı Sermaye : (a) Yabancı sermayeyi Teşvik Kanununa tabi yabancı sermaye (b) Türk Parasını Koruma mevzuatına tabi yabancı sermaye (c) Petrol Kanununa tabi yabancı sermaye (d) Özel Kanunlara göre gelen yabancı sermaye olarak bir tasnife tabi tutulmaktadır. Oysa, bu şekil bir tasnif, özellikle Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre gelmiş ve gelmekte olan yabancı sermayenin tabi olduğu çeşitli farklı hüküm ve uygulamaları aksettirmekten uzaktır. Burada bu maksatla Türkiyeye yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre gelen, yabancı sermayeyi daha ayrıntılı bir tasnif altında şöyle göstermek istiyoruz:

1 — Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre gelen veya bu kanuna göre gelmiş sayılanlar,

- a) Ayni, fikri ve nakdi sermaye,
- b) Bloke paralardan sermaye için kullanılanlar,
- c) Sermayeye kalbedilen kârlar,
- d) Konsolide alacaklar,

2 — Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre gelenler

- a) Yatırım sermayesi ve işletme akçesi olarak gelen döviz, (nakdi sermaye),
- b) Menkul kıymet iktisabı suretiyle gelen nakdi sermaye,
- c) Gayrimenkul iktisabı için gelen döviz,
- d) Mahfuz haklar.

Yukarıdaki tasnifte gösterilen yabancı sermaye hakkındaki hükümler ise şöyledir:

1 — *Aynı, fikrî ve nakdî sermaye :*

a) 6224 sayılı kanunun 2 inci maddesine göre hariçten ithal edilen yabancı sermaye, nakdî (yabancı para), aynı (makina, teçhizat, alât ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı, yedek parçalar ve malzeme ile komitenin kabul ettiği sair lüzumlu mallar); fikrî haklar (lisanslar, patent hakları ve alâmeti farika) ve hizmetler olabilir.

b) Bloke paralardan yatırım için kullanılanlar :

Türk Parasının kıymetinin korunmasına ait 1567 sayılı kanuna ilişkin 17 sayılı Kararın 36 ncı maddesine göre: (Yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu hükümleri dairesinde dış Turizmle ilgili tesisler kurulması konusunda yatırım müsaadesi alan teşebbüslerde ecnebi ortaklıkların getirecekleri yabancı nakdî sermaye yerine bu kararın 42 inci maddesi ve Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki kararnameler gereğince bloke edilmiş ve edilecek paraların aşağıdaki şartlarla sahipleri veya üçüncü şahıslar tarafından kullanılmasına Maliye Bakanlığınca müsaade edilebilir.

(aa) Kullanılacak bloke para miktarının en az yarısı kadar hariçten nakdî veya aynı sermaye getirildiğinin tevsiki şarttır.

(bb) Bu suretle kullanılacak bloke paralar cari kur üzerinden satışı ve alışı yapılmak suretiyle transfer muamelesine tabi tutulur ve bu şekilde kullanılan bloke paralar yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu muvacehesinde hariçten ithal edilmiş yabancı sermaye addolunur.

(cc) Bu suretle kullanılan bloke paralar karşılığı sermayenin en az 5 yıl müddetle transferi talebinde bulunulmıyacağı ilgili tarafından taahhüt ve bu meblâğa karşı çıkarılacak hisse senetlerine keyfiyet dercedilir.

27/3/1967 tarih ve 6/7966 sayılı kararla Sait Halim Paşa Köşkünde tahi oyunları işletmesine İsviçreli Sodaro S. A. firmasının % 95 payla.

iştirak etmesine ve iştirak payı olan 2,5 milyar liralık meblâğın bloke paralardan karşılanmasına müsaade verilmiştir. Fakat bu karar 14/8/1968 tarih ve 6/10565 sayılı kararla iptal olmuştur. Bu, yukardaki işlemlere bir misaldir.

c) 6224 sayılı Kanuna göre gelen sermayeden tahassül eden transferabl kârlar, da Bakanlar Kurulunun kararı ile sermayeye kalbedilebilir ve hariçten ithal edilmiş sermaye addolunur.

d) Konsolide alacaklar :

29/3/1962 tarihli, 6/300 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile, 11/5/1959 tarihinde imzalanan "Türkiyede mukim şahısların ticarî borçlarına müteallik anlaşma", şumulüne giren alacakların, Türk parası olarak, muayyen şartlarla, yabancı sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu dahiindeki yatırım sahalarında kullanılmasına izin verilmiştir.

2 — Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre :

a) *Yatırım ve İşletme sermayesi* :

Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre yabancı sermaye ancak nakdî olarak getirilebilir.

b) *Menkul kıymet iktisabı* :

17 sayılı kararın 39 uncu maddesine göre "Türkiye'de Türk ve yabancı menkul kıymeti satın almak isteyen hariçte mukim gerçek ve tüzel kişiler bunların bedellerini hariçten döviz olarak getirmek mecburiyetindedirler.

c) *Gayrimenkul iktisabı* :

Gayrimenkul iktisabı için hariçte mukim şahıslar, gereken meblâğı döviz olarak getirmek zorundadırlar.

d) *Mahfuz haklar* :

Bunlar, 17 sayılı karardan önce gelmiş olup, 13 ve 14 sayılı kararların 23 ve 54 üncü maddeleri şumulüne giren ve Maliye Bakanlığına tescil ettirilmiş bulunan ve transfer hakkı tanınmış olan sermaye ile,

Merkezleri yabancı memleketlerde olup, Türkiyede faaliyette bulunan şirketlerin şube ve acenteleri ile yabancı bankalar ve Sigorta Şirketi kuruluşundaki sigorta işletmeleri ve bunlar gibi kendilerine, Maliye Bakanlığınca transfer hakkı verilmiş bulunan sermayelerdir.

Yukarıdaki iki grup sermaye arasında iki önemli fark mevcuttur. Bunlardan biri, Türk Parası mevzuatına göre gelen yabancı sermayenin kârlarının, prensip olarak blokaj rejimine tabi olması; diğeri ise, Türk parası mevzuatına göre gelecek sermayenin ancak döviz olarak getirilmesi mecburiyetidir. Ancak Türk Parası kıymetini Koruma mevzuatına göre gelmiş olmakla beraber kendilerine transfer garantisi verilebildiği gibi, bloke paraların yurt içinde yatırılmasına muayyen şartlarla izin verilebildiği yukarıda belirtilmiştir ki bunlar prensibin istisnası mahiyetindedir.

II) Yabancı Sermaye Kavramı Sorunu :

I — Öz sermaye :

Bundan önce, mevzuatın izahında görüldüğü üzere, yabancı sermaye aynî, nakdî, ve Fikrî sermaye olarak getirilebilmektedir. Ancak, gerçekte, yabancı sermaye mevzuatının tatbikatında "kavram" dan doğan bazı ihtilâflar mevcuttur. Bunun için evvelâ, genel olarak sermaye kavramını açıklayalım: İktisat kitaplarında, sermayenin unsurları,

- (a) Bina ve Tesisler,
- (b) Makina ve aletler,
- (c) Stoklar,
- (d) Döviz, olarak gösterilir.

6762 sayılı Ticaret Kanunumuzun 139 uncu maddesi ise Ticaret Şirketlerine sermaye olarak şunların vazedilebileceğini yazmaktadır:

- (1) Para, alacak, kıymetli evrak ve menkul şeyler,
- (2) İmtiyaz ve ihtira beraatları ve alâmeti farika ruhsatnameleri gibi sınıai haklar,
- (3) Her nevi gayrimenkuller,
- (4) Menkul ve gayrimenkullerin faydalanma ve kullanma hakları,
- (5) Şahsi emek,
- (6) Ticarî itibar,
- (7) Ticari işletmeler,
- (8) Telif hakları, maden ruhsatnameleri gibi iktisadî değeri olan sair haklar,

Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre sermaye, (hariçten ithal edilecek) işletme akçesi yani dövizdir.

6224 sayılı kanunda ise yabancı sermaye : (Md. 2 fıka a) "Bu kanunun mevzuuna giren bir teşebbüsün verimli bir şekilde kurulması, tevsii veya yeniden faaliyete geçirilmesi için hariçten ithal edilen.

- (a) Yabancı para şeklindeki sermaye,
- (b) Makine, teçhizat, alât ve bu mahiyette ki mallar, makina aksamı, yedek parçalar, ve malzeme ile komitenin kabul ettiği sair lüzumlu mallar,
- (c) Lisanslar, patent hakları ve alâmeti farika gibi fikrî haklar ve hizmetler.
- (d) Kanunun 3 üncü maddesi gereğince yeniden yatırılmak suretiyle sermayeye kalbedilen kârlardır.”

Böylece, 6224 sayılı kanuna göre, yabancı sermayenin öncelikle bir yatırım sermayesi olması gerekmektedir. İşletme sermayesi ayırımı, 6224 sayılı kanunda yoktur.

İktisadî yatırım, sermaye stokuna yapılan net ilâve olarak tarif edilmektedir. Bu itibarla, memleketteki sermaye stokunun unsurları olan bina ve tesislere, makina ve aletlere, malzeme stoklarına, ve döviz mevcuduna net bir ilâve temin eden ve hariçten ithal edilen Sermaye, 6224 sayılı kanuna göre gelen yabancı sermaye addolunmaktadır. Ayrıca, patent ve lisanslar ile hizmetler de yabancı sermaye olarak kanunda sayıldığından 6224 sayılı kanuna göre “ticarî sermaye” de Türkiyeye ithal edilebilmektedir. Ancak, yukarıdaki sermaye unsurlarının, 6224 sayılı kanundan istifade edebilmesi için, bu vasıfları hâiz olması kâfi değildir. Zira 6224 sayılı kanunun 2 inci maddesinin 1 inci fıkrası bu nevi sermayenin gelebilmesini, yeni bir teşebbüsün kurulması, tevsii veya yeniden hizmete geçirilmesi şartına bağlamıştır.

Bu ön şart muvacehesinde, mevcut ve faaliyette yerli bir teşebbüsün devralınması için getirilecek döviz 6224 sayılı kanundan istifade edemeyecektir. Keza, mevcut ve çalışan yerli bir teşebbüsün, hisse senetlerinin satın alınması suretiyle, yabancı sermayenin yerli teşebbüse iştirakinin 6224 sayılı kanundan istifadesine imkân yoktur.

Bir başka ifadeyle yabancı sermayeyi Teşvik kanunu, direkt yatırımlara (direct investment) cevaz vermekte fakat “portfolio yatırımlarına” cevaz vermemektedir. Bu arzu edilen bir husus mudur? Yoksa eksik bırakılmış bir hüküm müdür? Bilindiği üzere Türkiyede Sermaye piyasası gelişmiş olmadığı gibi, bunu düzenliyen bir kanun da henüz çıkarılmamıştır. Diğer taraftan, böyle bir sermaye piyasası olsa bile, yabancıların bu piyasadan serbestçe, Türk sermayesini, satın alması mahzurlar tevhit edebilir. Bu sebeple bugünkü durumda portfolio yatırımlarına, direkt yatırımlar gibi rüchaniyet vermek, düşünüldüğü takdirde, meselenin her yönü ile alınması gerekecektir. Bununla beraber yabancıların Türkiyede

menkul kıymet satın almalarına mani bir hüküm yoktur. Yalnız 17 sayılı kararın 39 uncu maddesi, Türkiyede Türk ve yabancı menkul kıymet satın almak isteyen hariçte mukim gerçek ve tüzel kişilerin, bunların bedellerini döviz olarak getirmeleri mecburiyetini hükme bağlamıştır. Menkul kıymetler ise 17 sayılı kararın 3 ncü maddesinin 9. No.lu bendine göre, "Türk ve yabancı hisse senetleri, tahviller, kurucu ve intifa hisseleri, kupon ve suskripsiyon ve bu kıymetlere bağlı diğer haklar ile bu hakları temsil eden bütün belgeleri ifade eder "Bu menkul kıymetlerden, döviz getirilerek satın alınan devlet tahvilleri ile bonolar hariç, diğerlerinin meselâ bir Anonim Şirket hisse senedinin gelirinin transferine de cevaz verilmemiştir. Bu nevi gelirler Blokaj hükümlerine tabidir.

Yukarıda yabancıların mevcut yerli bir teşebbüsün hissesini, kanunun 2 inci maddesindeki yabancı sermaye tarifi hükmü muvacehesinde, devr veya satın alması halinde, bunun 6224 kanunundan istifadesine imkân olmadığından bahsetmiştik. Bunun bir istisnası mevcuttur. Şöyleki, 6224 sayılı kanundan istifade ederek kurulan ve hisselerinin faraza % 60 ı yabancıya, % 40 da yerli ortağa ait bir teşebbüs bulunsun. Bu şirket önce Türk Ticaret Kanununa göre kurulan yerli bir şirket, Türk Şirketidir. Bu Türk Şirketinin, yabancıya ait hisse veya hisse senetlerini, bir başka yabancı satın alamıyacak mıdır? 6224 sayılı kanunun 2 inci maddesine göre alamaz. Ancak 6224 sayılı kanun buna bir istisna tanımış ve 5/a maddesiyle, yabancılar a ait nama kayıtlı hisse senetlerinin ve muvakkat makbuzların Türkiyede veya dışında satışını serbest bırakmıştır. (Ancak bu nevi devirler, aslında bir yatırım olmamaktadır.) Ticaret Kanunu hükümleri caridir. (Ticaret Kanununun 415, 419 uncu maddelerine göre nama yazılı hisse senetleri mukavelede aksine hüküm olmadıkça devredilir. Ve pay defterine kayıtlı hüküm ifade eder. Ancak İdare Meclisi bu devri kabul edip etmemekte serbesttir.)

Bütün bu hükümlere rağmen, 6224 sayılı kanun bu konuda sarih değildir. Ve bu konuda çıkan bazı kararlar, bu hükümlerle çelişir görünmektedir. Bu sebeple, bu soruna, kanunda daha açık hükümler getirilmek suretiyle çözüm getirilmesi gerekmektedir.

İthal edilecek aynı yabancı sermayenin neler olacağı hususunda ise (yatırımlarda yerli mamullerin kullanılması hakkında yönetmelik) hükümleri tatbik edilecektir. Bu yönetmeliğe göre, meselâ Türkiyede yapılan kamyon ve kamyonetler aynı sermaye olarak gelemez. Bu yönetmeliğin tatbiki ise bazı gecikmelere sebebiyet verdiğiinden ihtilâflı durumlar doğmaktadır. Ayrıca, expertiz işlemleri yani aynı sermayenin kıymetinin tespiti önem arz etmektedir.

2) *Fikrî Haklar :*

6224 sayılı kanuna göre, fikrî haklar, da yabancı sermaye olarak yurda ithal edilebilmektedir. Ancak bu ithal iki şekildedir:

(a) 6224 sayılı kanuna göre teşebbüse sermaye olarak, vazedilebilir. Bu takdirde bilânçonun Aktifinde, takdir olunacak kıymetiyle gösterilecektir.

(b) Veya — sermaye olarak vazedilmezse, bu takdirde yapılacak bir “lisans” anlaşmasına göre, hakkın işletilmesi söz konusu olur. Hakkın işletilmesi söz konusu olması halinde, T.P.K.K. hakkındaki 17 sayılı karar hükümlerine göre işlem yapılır. Bu işlemlere ileride temas olunacaktır. Ancak fikrî hakların neler olduğu hususunun bilinmesinde fayda vardır. 6224 sayılı kanun, “Lisanslar”, patentler, ve alâmeti farika gibi fikrî haklar” tabirini kullanmaktadır. Bunun dışında, yabancı sermaye kararlarında da know-how, teknik yardım, Royalt gibi tabirlere rastlanmaktadır. Bunların mahiyetlerinin iyice bilinmesine lüzum vardır. Bu sebeple aşağıdaki izahatı burada zikrederim: Önce lügat manalarını gösterelim:

Türkçesi	Fransızcası	İngilizcesi
1 — İhtira Beratı	Brevet d'invention	Patent
2 — Telif Hakkı	Droit d'auteur	Copyright
3 — Alâmeti - Farika (Marka)	Marque déposée	(Royalty) (registered) (trade mark)
4 — Lisans (izin)	Licence	License

Muhtelif kullanılışlarda, Fransızca, İngilizce ve Türkçe kelimelerine yer verilmesi, fikrî haklarda bir terim, veya Terminoloji karışıklığına sebep olmuştur. Şimdi bu terimlerin manasını açıklayalım:

(1) Fransızca “Patente” kelimesi Türkçede “ruhsatname” karşılığıdır. Önceleri, gemilere verilen “La patente de santé” İngilizcede “Bill of Health” Türkçede “Karantina vesikası” olarak geçmiştir. Yine Fransızca “Patente” kelimesi, Ticarî ve sınaî müesseselerin açılışında verilen (ruhsatnameyi) de ifade eder.

Ayrıca, 17 inci asırdan 1919 yılına kadar, Fransada patent vergisi-kazanç vergisi karşılığı olarak kullanılmıştır.

(2) Fransızca “Licence” İngilizce “License” veya Türkçe de “Lisans”, Ticaret ve Kambiyo rejimleri icabı verilen çeşitli ruhsatları ifade eder. İzin, müsaade anlamına gelir. İthal lisansı, gibi ... Ancak, ihtira beratının veya patent hakkının kullanılmasının devrini tazammun etmek

üzere, yine lisans tabiri kullanılır. Bunun fransızcadaki karşılığı "Licence" d'exploitation" İngilizce karşılığı "exploitation" veya "utilization of a patent" dir.

Bu itibarla lisans, kanunda yazıldığı gibi bir fikrî hak değil, bir fikrî hakkın kullanılmasıdır. Halbuki patent doğrudan doğruya bir haktır. Ve patentin kullanılması bir lisans mevzuu olabilir.

(3) İhtira Beratı, (Brevet d'invention, patent) Bir devlet tarafından kendi ülkesinde, hakiki veya hükmi bir şahsa tanınan bir inhisar, Tekel hakkıdır. Bu hakkı temsil eden vesika, belli bir süre için, 5, 10, 15 veya 20 sene için hüküm ifade etmek üzere verilir. Ondan sonra tekel hakkı ortadan kalkar. İhtira beratının bir başkası tarafından kullanılması, sahibi tarafından verilen izin (lisans) tahtında mümkündür.

(4) *Know-how*: (fransızca: *assistance technique*) know-how son 30 yılda Amerikada moda olan, veya yayılan bir tabirdir. Sanayi alanında patentin yerini almaktadır. Ancak tescile tabi değildir. Borçlar Hukuku hükümlerine göre idare edilmektedir. Anlam olarak "yeni bir usulde, teknik bilgi ve Teknik Personeli" ifade eder. Patent müddetli olduğu, ve tescil ile bir inhisar hakkı haline geldiği halde, "know-how" da inhisar, tescil olmadan mevcuttur.

(5) *Royalty* : İngilizce bir tabirdir. İngilizce Hukuk lügatına göre "gayri maddî hakların belli bir süre kullanılmasının başkasına devri mukabilinde hak sahibine hasılat üzerinden ödenen paydır." Bu itibarla imtiyaz hakkı, patent hakkı, telif hakkı sahibine verilen pay, bir royalty'dir.

Yabancı sermaye tatbikatında, önemli sorun - fikrî hakların değerinin tayini ile, know-how'un vergilendirilmesindedir. Bu konuya Vergi Sorunların da temas olunacaktır.

Fikrî Haklarla ilgili mevzuat

Markalar Kanunu : 3.3.1965 tarih ve 551 sayılı Markalar Kanunu, markalarla ilgili hususları tedvin etmektedir.

İhtira Beratı Kanunu : 10.3.1296 tarihli ihtira beratı kanunu; patentlerle ilgili mevzuatı ihtiva eder.

29 Mart 1883 tarihli Paris ittifakı mukavelesinin 7.2.1957 tarih ve 6894 sayılı kanunla tasdik edilen bu anlaşma, Sınâî mülkiyetin himayesine dairdir.

İlaç sanayii ve ticaretinde, gayrimaddî hak şeklindeki yabancı sermaye ile ilgili bir husus, konumuzu çok yakından ilgilendirmektedir. Bu da, (İlaçın aktif maddesinde, ihtira beratı kanunumuza göre, sınaî mülkiyet hakkının tanınmamasıdır.) 12.5.1961 tarih ve 10805 sayılı Resmî Gazetede münteşir T.C. Kurucu Meclis kararı ile 30 Ocak 1969 tarihli 13114 sayılı Resmî Gazetede münteşir Anayasa Mahkemesi kararı, bu konuda, bugüne kadar süre gelen ve ilaç ham maddesi ithalinde, Yabancı sermayeli veya yabancı patentle çalışan yerli kuruluşların, döviz kaybına sebep oldukları, yanlış tatbikata ve ihtilâfa son vermiş bulunmaktadır. İlaçta üç nevi gayrimaddî hak söz konusu olabilmektedir. Bunlardan *birincisi* "marka, veya alâmeti farika" hakkıdır ki, ilâcın veya ilaç müstahzarının adı veya işaretidir.

İkincisi, ilaç müstahzarının veya ilaç kimyevi maddesinin yapılması tekniği ve usulü ile ilgilidir ki bu da know-how dır.

Üçüncüsü, İlaç ham maddesi üzerinde, mucidinin sahip olduğu ve tescil ettirdiği ve Beynelmîlel Paris Anlaşması ile, Milletlerarası Himayeye mazhar olan "ihtira Beratı" hakkıdır.

Türkiye'de ilaç sanayiinde, müstahzarlar üzerinden birinci ve ikinci haklar ile ilgili lisans anlaşmalarına göre, transfer ödemeleri yapılmaktadır. Fakat madde ve ilâcın kimyevi maddesi ile ilgili usul ihtiralarına kanunen cevaz verilmemektedir. Zira, 10 Mart 1296 tarihli İhtira Beratı Kanununun 3 ncü maddesi "terkibatı saydelâniyeye ve her nev'i edviye ve mualecâta" berat verilmesini önlemektedir. Hernekadar 6894 sayılı kanunla tasdik olunan sınaî mülkiyetin himayesine mahsus 20 Mart 1883 tarihli Paris anlaşmasına dahil bulunmakta isekte bu anlaşmanın 2 nci maddesi bu anlaşmayı imza eden devletlerin vatandaşlarına, kendi vatandaşlarımızımıza tatbik edilen hususlardan gayri bir hususun tatbikini amir değildir.

Hal böyle olmakla beraber yakın zamanlara kadar, üzerinde ihtira beratı bulunan kimyevi maddeler, gerek yabancı sermayeli kuruluşlar, gerekse, patentle müstahzar ilaç imal eden yerli kuruluşlar, tarafından ana merkezin (ihtira beraatı sahibi ana kuruluş) empoze ettiği fiattan ithal edilmekte idi. Halbuki aynı ilaç ham maddesini ihtira beratı anlaşmasını ilâçta uygulamiyan İtalya, Japonya gibi diğer bazı memleketlerden daha ucuza ithal etmek mümkündü. Meselâ, Oxytetracycline ilâcını İtalyadan daha ucuza getirtmek mümkünken, bu ve buna benzer antibiyotiklerin diğer ülkelerden ithalinden uğranılan döviz kaybının yılda 38.200.000 lira olduğu, kurucu meclis kararında belirtilmektedir.

Oxytetracycline den, yapılan ilâç müstahzarının adı Terramycindir. Bu isim tescillidir. Aynı mahiyette yerli kuruluşlarca imal edilen ve oxytetracycline'i ihtiva eden ilâç ise Sekamycindir. Yerli ilâç, terramycin den daha ucuzdur. Bunun en önemli sebebi ilâç ham maddesindeki fiat farkıdır. Sağlık Bakanlığınca kontrol edilen ve düzenlenen eski fiat tekevvün sistemi de buna sebep olmuştur. Bakanlığın yeni uygulaması ve Anayasa Mahkemesi kararı muvacehesinde, ilâç ham maddesi ithalinde artık bu şekilde büyük bir döviz kaybının söz konusu olmaması gerekmektedir. Ancak, bu hususta kesin bir şey söylemek için yeni fiat tekevvün sisteminin, buna göre tatbik edildiğini beklemek lâzımdır. Bu ise konumuz dışındadır.

3) Türk Parası Kıymetini koruma mevzuatına göre, gelecek özsermaye, 9.5.1968 tarih ve Seri VII ve 50 No.lu tebliğle "memleketin ekonomik gelişmesi için lüzumlu ve faydalı görülecek alanlarda kullanılmak üzere getirilme" şartına bağlanmıştır.

Türk parası kıymetini koruma mevzuatına göre gelen sermayenin 6224 sayılı kanuna göre gelenlerden diğer bir farkı, zarar veya diğer sebeplerle, gelen sermayenin, işin gerektirdiği miktarın altına düşmesi halinde, yurt dışından getirilerek tamamlanması mecburiyetine tabi olmasıdır. Bu son şart 6224 sayılı Kanunda yoktur. Kanımızca, böyle bir şartın 6224 sayılı kanuna konması yerinde olacaktır.

III) Bilgi Toplama ve Değerleme Sorunu :

Çeşitli mevzuata göre gelen çeşitli yabancı sermayenin giriş ve çıkışlarının kayıtları da çeşitli mercilerdedir. Bazılarına ait istatistiki bilgiler bile toplanmamaktadır. Bu noksanlığın giderilmesi için tedbir alınması, yani yabancı sermayeye ait bilgilerin toplanması hususu 1966 yılı Plân-programında da öngörülmüştür. Nihayet 31.10.1967 tarihli Resmî Gazetede münteşir "6224 sayılı yabancı sermayeyi Teşvik kanununun Ticaret Bakanlığı ile ilgili tatbikatına ait yönetmelikle" Ticaret Bakanlığında, bu bilgileri toplamak üzere bir istatistik şubesi kurulmuştur.

Petrolle ilgili bilgiler Petrol Dairesinde mevcuttur.

Türk parası mevzuatına ait yabancı sermayeye ait istatistiki neşriyat mevcut değildir. Bu sahada bilhassa gayrimaddi haklarla ilgili rakamların bilinmesinde lüzum ve zaruret vardır. Zira, fikrî haklarla ilgili, gerek yabancı sermayeli kuruluşlar gerekse tüm yerli sermayeli kuruluşların transferleri önemli meblâğlara ulaşmaktadır. Maliye Bakanlığınca

mesredilen "aylık ekonomik göstergeler" bülteninde sadece 6224 sayılı kanuna ait giriş ve transferler gösterilmektedir.

IV) Yabancı Sermayenin Vergi Sorunları :

Vergiyle ilgili sorunlardan önce, yabancı sermayeye ilişkin vergi hükümlerini gözden geçirmekte fayda vardır .

1) Kurumlar Vergisi :

(a) Tam mükellefiyet :

5224 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununa göre tam mükellefiyete tabi Anonim, eshamlı komandit ve limited şirketleri Kurumlar Vergisi matrahı üzerinden % 20 nispetinde vergiye tabidir. (Bu nispet son değişiklikle % 25'e yükseltilmiştir.) Bu nevi ortaklıklarda, ortak olan yabancı bir sermayedar, (şahıs veya yabancı şirket olabilir.) Türk ortaklığın ödediği vergi dolayısıyla bir vergiye tabidir..

Kurumlar Vergisi Kanununun 2 inci maddesine göre sermaye şirketleri mahiyetindeki yabancı kurumlarda sermaye şirkettir, ve bunlardan kanuni veya iş merkezleri Türkiyede bulunanlar (Md. 11) tam mükellef olarak vergilendirilir.

(b) Dar Mükellefiyet :

Kanunî ve iş merkezinden her ikisi de Türkiye içinde bulunmayan kurumlar, yalnız Türkiyede elde ettiği kazançlar üzerinden vergilendirilirler. (K. V. Md. 11) Bunlar, Türk Ticaret Kanununa göre kurulmuş, Anonim, eshamlı komandit ve limited şirketi statüsünde Türk şirketlerinin yabancı kurum ortakları, olabildiği gibi, Türkiye'de şube ve acentaları veya temsilcileri bulunan, yurt dışındaki yabancı kurumlar olabilir.

Kanunun 12 inci maddesine göre, dar mükellefiyet mevzuuna giren kurum kazancı aşağıda gösterilen kazanç ve iratlardan terekküp eder.

(1) Türkiye'de Vergi Usul Kanunu hükümlerine uygun iş yeri olan veya daimî temsilci bulunduran yabancı kurumlar tarafından bu yerlerde veya bu temsilciler vasıtasıyla yapılan işlerden elde edilen ticarî kazançlar (Türkiyeden ihraç maksadıyla, Türkiyede imal ettikleri veya satın aldıkları mallardan doğan kazançlar muafıtır.)

(2) Türkiyede elde edilen ücretler,

(3) Türkiyede elde edilen serbest meslek kazançları,

- (4) Türkiye'de bulunan ziraat işletmeden elde edilen kazançlar,
- (5) Gayrimenkullerin, hakların ve menkul malların Türkiyede elde edilen iratları,
- (6) Türkiyede elde edilen menkul sermaye iratları
- (7) Türkiyede elde edilen sair kazanç ve iratlar (Bir numaralı fıkra hükmü dışında kalanların menkul kıymet satışından elde ettikleri kazançlar hariç)

Bu kazançlar üzerinden, ücretler, serbest meslek kazançları, menkul sermaye iratları ile gayrimaddi hakların satışı, devri temlik veya kiralanması mukabilinde alınan bedeller hariç, verilen yıllık beyannameye göre, vergi alınır.

Kurumlar Vergisi Kanununun 24 ncü maddesine göre de, yıllık beyanname ile bildirilmeyen ücretler, serbest meslek kazançları, menkul sermaye iratları, telif, imtiyaz, ihtira, işletme ticaret unvanı, alâmeti farika ve benzeri gayrimaddi hakların satışı, devri, temlik veya kiralanması mukabilinde alınan bedeller, bunları yabancı kurumlara sağlıyanlar tarafından muhtasar beyanname ile bildirilerek % 20 oranında stopaja tabi tutulurlar. (Bu nispet son değişiklikle kâr payı menkul sermaye iratları için, % 35'e yükseltilmiştir.)

Vergiler, yabancı kurumların, müdür veya temsilcisi adına, onlar mevcut değilse, iradı sağlıyanlar adına tarh edilir.

Eğer Dar mükellefiyete giren yabancı kurumların, vergiye tabi gelirleri gayrimenkullerin, hakların satışından, iştirak hisselerin devir ve temlikinden doğan kazançlardan veya arızî kazançlardan ibaret ise, yabancı kurum veya onun adına hareket eden kimse, kazancın iktisap tarihinden itibaren 15 gün içinde, Vergi Dairesine beyan etmek suretiyle vergisini tarh ettirecektir. Burada özel beyan zamanı sözkonusudur.

Yabancı ulaştırma kurumları :

Yabancı ulaştırma kurumları, kazançları üzerinden değil, Türkiyede elde ettikleri hasılat üzerinden veriglendirilir. (K. V. K. Md. 18) Verginin matrahı, Maliye Bakanlığınca tespit edilen ortalama emsal nispetlerinin, hasıllata uygulanması suretiyle bulunan miktardır.

2 — Gelir Vergisi :

Türkiye'de bir iş yapmak üzere sermaye getiren ve bu sermaye dolayısıyla kazanç sağlıyan yabancı bir kişi, Gelir Vergisi Kanununun tat-

bikati bakımından ya tam veya dar mükellef olur. Türkiye'de ikametgâhı bulunan veya bir takvim yılı içinde Türkiye'de altı aydan fazla oturan yabancılar, tam mükellefiyete tâbi Türk vatandaşları gibi vergiye tâbi-dirler.

Türkiye'de yerleşmiş olmayan gerçek kişiler sadece Türkiye'de elde ettikleri kazanç ve iratlar üzerinden vergilendirilir. Ancak bunların mevduat faizleri ile menkul kıymet satışından doğan kazançları Türkiye'de elde edilse bile vergiye tâbi değildir.

Dar mükellefiyete tâbi olanlara tam mükellefiyete tâbi olanlardan farklı olarak tatbik edilen, Gelir Vergisi Kanununun diğer hükümleri ise şunlardır :

Gelir V. K. Md. 86 : Dar mükellefiyette vergiye tâbi gelir sadece :

1 — Ücretlerden

2 — Serbest meslek kazançlarından

3 — Menkul sermaye iratlarından

4 — Gayrimenkullerin ve hakların satışından, ortaklık hisselerinin devir ve temlikinden elde edilen kazançlardan

5 — Arızî kazançlardan veya bunların bir kaçından ibaretse, yıllık beyanname verilmez, bunun yerine, Kanunun 101 nci maddesinde yazıldığı şekilde Münferit Beyanname verilir. Ancak, telif ve patent haklarının satışı gelirlerinin, vergi tevkifatı yapılmışsa, münferit beyanname ile bildirilmesi ihtiyardır. Diğer hallerde yıllık beyanname verilir.

Vergi tevkifatı :

Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesine göre, dar mükellefiyete tâbi olanlara, telif ve patent haklarının satışı veya kiralanması dolayısı ile yapılan ödemelerden % 15 nispetinde tevkifatı yapılır. (1137 sayılı kanunla bu nispet % 20 olmuştur.)

Keza, G. V. K. nun 96 ncı maddesine göre, ortaklık dolayısı ile elde olunan kâr hisseleri % 20 nispetinde vergi tevkifatına tâbidir. (1137 sayılı Kanunla % 35'e tâbi olmuştur.)

G. V. Kanununun 96 ncı maddesinin tatbikatı, Kurumlar Vergisi Kanunu ile irtibatlıdır. Bu durumu yani gerçek ve tüzel yabancı kişilerin ortak olduğu bir yabancı şirketin bu maddeye göre vergilendirilmesini aşağıdaki şema ile izah edelim. (Yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişi ortaklığı bulunan bir sermaye şirketinin geliri üzerindeki vergiler, şu şekildedir.

		Tüzel kişi		Gerçek kişi	
		Dar mükellef	Tam	Dar	Tam
		← Gelir Vergisi Kanunu Md. 96/2 → % 20			
Dağıtılmayan Kurum Kazancı					
Dağıtılan Kurum Kazancı		K. Vergisi Ka. md. 24 % 20 (% 35)		G. Vergisi K. md. 96/1 % 20 (% 35)	G. Vergisi Ka. md. 86/1 % 20
Yedek Akçeler, Bağışlar, zararlar, vb.					
Kurumlar Vergisi % 20 (% 25)					

(Not : Yukarıdaki nispetler 31 Mart 1969 tarih ve 1137 sayılı kanunla değişikliğe uğramıştır. Buna göre, dar mükellefiyete tâbi gerçek ve tüzel kişilerin, dağıtılan sermaye kazançlarındaki stopaj nispeti % 35'e çıkarılmıştır. Kurumlar Vergisi nispeti % 25 olmuştur.)

Yukarıdaki şemanın tetkikinden anlaşılacağı üzere, gerçek kişilere dağıtılan pay üzerinden 96 ncı maddenin 1 inci bendine göre % 20 stopaj yapıldıktan başka, dağıtılmıyan pay üzerinden de 96 ncı maddenin 2 inci bendine göre % 20 nispteinde vergi tevkifatı yapılmaktadır.

Ortağın bir tüzel kişi olması halinde dağıtılan kâr payı üzerinden, gelir vergisi tevkifatı yapılmamakta ancak, ortak yabancı tüzel kişi ise, bu takdirde, Kurumlar Vergisi Kanununun 24 ncü maddesine göre % 20 stopaj yapılmaktadır (1137 sayılı Ka.la % 35)

Dağıtılmıyan paylar üzerinden ise yine (gerçek ve tüzel kişilere ait) % 20 stopaj yapılacaktır. Ancak, kârın bilâhare dağıtılması halinde, bu vergi, Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü maddesine göre alınacak vergiden, yine Kurumlar Vergisi Kanununun 44 ncü maddesine göre mahsup edilecek; ortağın gerçek kişi olması halinde ise, şahıs beyannamesindeki gelir vergisinden mahsup olunacaktır.

Yukarıda ilgili hükümlerini izah ettiğimiz Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanunu tatbikatından doğan bazı ihtilâflar mevcuttur. Bunlardan biri kurumlarla ilgili olarak Gelir Vergisi Kanununun 96 ncı maddesi ile know-how karşılığı ödenen bedellerin vergilendirilmesine taallük etmektedir. Yabancı sermaye ile ilgili diğer bir sorun ise yabancı sermaye üzerindeki vergilerin artırılıp arttırılmamasıdır.

(1) Gelir Vergisi Kanununun 96 ncı maddesinin 2 nci bendinin (f) fıkrasında, stopaj matrahından tüzel kişilerin (daha doğru ifade ile gerçek kişi olmyan ortakların) kazanç hisselerinin indirileceği hükmü mevcuttur. Bu hükmün tatbikatında, önceleri Tüzel kişiye ait dağıtılan ve dağıtılmıyan kazanç payları düşülmekte iken, 77 sayılı Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğünün tebliği ile, sadece, dağıtılan payların düşüleceği, zira dağıtılmamış kazancın şirketin tüzel kişiliğine ait bir kazanç olduğu, tüzel kişi ortaklarca henüz kazanılmış bir pay olmadığı belirtilmiştir.

Bununla beraber, stopaj beyannameleri ihtirazi kayıtlarla verilmiş, ve ilgili mükellefler bu şekil tarhiyata itiraz etmişlerdir.

Gelir Vergisi, gerçek kişilerin gelirlerinin vergilenmesi prensibine dayandığına göre, bu maddenin (f) fıkrasının, gerçek kişi olmyan ortaklara sadece, dağıtılan değil, dağıtılmıyan kârlardan düşecek payı da kapsadığını ileri sürmek mümkündür. Ancak, bu maddenin, bir vergileme maddesi olmayıp, bir genel tahsil maddesi olduğunu da ileri sürmek ve bu sebeple dağıtılmamış kazançlar üzerinden kurumlar vergisi karşılığı

stopaj yapılmasında, Ticaret Kanunu hükümlerine de dayanılarak idareyi hakkı görmek mümkündür. Kaldı ki, sermaye şirketlerinde, hamiline muharrer hisse senetlerinin, kimlerin (gerçek veya tüzel kişilerin mi) sahip olduğunu da bilmek her zaman mümkün değildir.

Bununla beraber, bu maddenin, ihtilâfları giderecek tarzda yeniden tedvin edilmesi gereklidir.

(2) Kurumlar Vergisi Kanununun 24 ncü maddesine göre, gayrimaddî hakların devri, temlik veya kiralanmasından doğan kazançlar, % 20 vergi stopajına tâbi tutulacaktır. Bu kazançlar, yabancı sermaye tatbikatında, patentler, markalar, ve know-how karşılığı yapılan ödemelerdir.

Yabancı kurumlar, know-how karşılığı aldıkları bedelleri, sınaî mülkiyet hakkı karşılığında aldıkları bir bedel olarak nitelendirmeyip, yurt dışında yapılan bir hizmet karşılığı aldıkları bir ücret olarak nitelendirmek suretiyle, yapılan tarihayata itiraz etmektedirler.

Fikrî hakların tarif ve izahında belirtildiği üzere, know-how, patent gibi tescil edilmiş bir hak olmamakla beraber, sahibine fiilî inhisar hakkı vermektedir ve bu hak bir lisans anlaşması mevzuu olmakta, bunun karşılığı hak sahibine inhisar hakkı sebebiyle, (royalty) namı ile bir bedel ödenmektedir. Bu anlam ile know-how'ı Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü maddesinde sayılan haklardan saymak gerekir.

Ancak, know-how da, (Teknik bilgi ve yardım), istikbale muzaf buluşların da, lisansı alana verilmesi sözkonusu olduğundan, lisans bedeli, lisansı verenin yaptıkları araştırma masraflarına bir nev'i iştirak payı da olmaktadır. Bu halde, know-how karşılığı ödenen bedel, fikrî hak bedeli sayılmıyabilir. Yalnız bu durumlar, know-how'un sermaye olarak vazedilmemesinden doğmaktadır. Halbuki, know-how gayrimaddî hak olarak da, hizmet olarak da sermaye olarak vazedilebilir. Bu takdirde, geliri menkul sermaye iradı olarak vergiye tâbi olacaktır.

Bu soruna kanaatimizce, malî kaza mercilerince bir içtihada varılması, veya kanunda, know-how'un mahiyetinin açıkça belirtilmesi suretiyle bir çözüm bulunabileceği tabiidir.

(3) Bugünkü durumda, yabancı sermaye kazancından alınan vergiler arttırılabilir mi?

Yabancı sermayeye, yerli sermayeden farklı bir muamele yapılması, gerek bu konudaki mevzuata aykırı olduğu gibi, yabancı sermayeyi teş-

vik gayesine de aykırı olur. Ancak, yabancı sermaye ana yurdunda daha yüksek nispette bir vergiye tâbi ise, Türkiye'deki verginin o nispete çıkarılması, yabancı sermayedar mükellef üzerinde vergi yüküne bir tesiri olmayacaktır. Fakat bu halde yabancı sermayenin ait olduğu ülke, vergi hâsılatı ve döviz kaybına uğrayacaktır. Bu takdirde de o memleketin sermaye ihracını teşvik edip etmeyeceği sorulabilir.

Diğer taraftan, yabancı memleketin vergi mevzuatı farklılıklar göstermektedir. Bazı ülkelerde yurt dışında ödenen vergilerin ödenecek vergiden mahsubu kabul edildiği halde, bazı ülkelerde, ödenen verginin gider olarak matrahdan indirilmesi kabul edilmektedir. Bu ikinci halde, yabancı sermaye üzerinde vergi yükü artmaktadır. Görüldüğü üzere vergi arttırılmasının yükü her memleketin mevzuatına göre değişmektedir.

Bu sebeplerle, yabancı sermaye ile ilgili vergi nispetlerinin arttırılması halinde, ilgili memleketlerle vergi anlaşması yoluna gidilmesi en uygun hal çaresi olacaktır.

V — Transfer Sorunları :

A — 6224 sayılı Kanuna göre transferler :

6224 sayılı Kanuna göre yabancı sermaye sahibi aşağıdaki transferlerde bulunmak hakkına sahiptir.

- 1) Yürürlükteki vergi kanunlarına göre taayyün eden kazançlardan ana yabancı sermaye sahiplerine isabet eden miktarlar,
- 2) Teşebbüsün kısmen veya tamamen tasfiyesi halinde, makul fiatla satış neticesi elde edilen hâsılatın anayabancı sermaye sahibine isabet eden payla, anayabancı sermayenin kısmen veya tamamen makul fiatla satışı neticesi elde edilen hâsılat,
- 3) Dış istikrazın, istikraz mukavelesine göre hulûl eden resûlmal ve faizleri,

Maliye Bakanlığı yukarıda belirtilenlerin transferi için, yapılacak müracaat üzerine, gerekli müsaadeyi verir. Ancak, Maliye Bakanlığı transferi istenebilecek miktarı her zaman kontrol etmek yetkisini haizdir.

Transferlere ait usul ise 17 sayılı karara ilişkin tebliğlerle tespit edilmiştir. Buna göre, (17 sayılı karara ilişkin seri V, 3 No. lu tebliğ Md. 4) kâr transfer talepleri, vergi beyannamesi ve vergi tahakkuk fişlerine istinaden Merkez Bankasına yapılır, ve bu belgelere göre talep edi-

len miktar Bankaca transfer edilerek, keyfiyet 9 gün içinde Maliye Bakanlığına bildirilir.

B — *T. P. K. Koruma mevzuatında transferler :*

Türk Parası Kıymetini Koruma mevzuatına göre, gelen sermaye ile ilgili, kâr, temettü, faiz, kazanç, tasfiye ve iştirak hisseleri ile satış ve devir bedelleri, prensip olarak, transfere tâbi değildir. Bunların, Gelir veya Kurumlar Vergisi beyannamelerinin vergi dairesine tevdi süresinin sona erdiği tarihte Merkez Bankasında bloke bir hesaba yatırılması mecburidir. Bu prensibin bir kaç istisnası vardır ki, bu istisnaî haller de, transferler aynen 6224 sayılı kanuna tâbi olanlardaki gibidir. Transfer hakkı mahfuz kalanlar : 13 ve 14 sayılı kararların 23 ve 54 noî maddelerine giren ve Maliye Bakanlığına tescil ettirilmiş olanlarla, Merkezleri yabancı memleketlerde olup, Türkiye'de faaliyette bulunan şirketlerin şube ve acentaları ile yabancı bankalar ve sigorta şirketlerinin 4/8/1958 tarihindeki ödenmiş sermayeleri üzerinden merkezleri adına ayırdıkları safikârlardır. Keza, Turistik yatırımlarda kullanılacak kârlar da farazi transfer muamelesine tâbi tutulurlar.

C — *Petrol Kanununa göre transferler :*

Petrol hakkı sahibi, Petrol Kanununa göre hakkı olduğu transfer için, Maliye Bakanlığı ile petrol dairesine müracaat eder. Transfer, her iki Bakanlığın tetkiki neticesine göre yapılır.

D — *Transfer Kuru :*

Yukarıdakilerden, ilk ikisi (kâr ve ana sermaye) câri kambiyo rayici üzerinden transfer edildiği halde, petrol kanununa göre gelen sermaye sermayenin geldiği tarihteki kambiyo rayici üzerinden transfer edilecektir. Petrol kârları için bir hüküm yoksa da, kur, Maliye ve Petrol Dairesince müştereken tâyin edilir.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz transferlerle ilgili olarak, bir çok sorun ortaya çıkmaktadır.

E — *Sorunlar :*

1) Transferabl kâr, vergi matrahına mı, yoksa ticarî kâra göre mi tâyin edilecektir?

2) Ana yabancı sermayeye isabet eden transferabl kâr, taahhüt edilen sermayeye göre mi, yoksa ödenmiş sermayeye göre mi hesap edilecektir?

3) Mevcut hükümler muvacehesinde birikmiş kârların durumu ne olacaktır?

4) Yabancı sermayeli kuruluşların, yerli piyasadan kredi temini üzerinde, bir tahdit lüzumlu mudur?

5) Yabancı sermayeli kuruluşun, yabancı sermaye yatırım müsaadesinde zikredilen faaliyet sahası dışında elde ettiği kârlar ile bu kârların kullanılmasından doğan kârlar transfer açısından ne şekilde tefrik edilecektir?

6) Yabancı sermayeli kuruluşlarda; ana yabancı sermaye sahibine marka, patent ve know - how karşılığında ayrıca bir bedel ödenmesi, caiz midir?

Bu soruların cevabını çeşitli mevzuata göre sırası ile verelim :

1) 6224 sayılı kanunda sözü edilen "yürürlükteki vergi kanunlarına göre taayyün eden kazançlardan ana yabancı sermaye sahiplerine isabet eden net kârlar" tâbirinden önce, gelir veya kurumlar vergisi beyannamelerinde gösterilen kazancı anlamak gerekir. Bir başka ifade ile ilk akla gelen "vergi matrahı" dır. Ancak, farzedelim ki, gelir veya kurum kazancının tamamı vergiden muaf olsun. Bu takdirde, yabancı sermaye sahibinin transfer edeceği bir meblâğ olmayacak mıdır? Tabii ki olacaktır. Şu halde, vergi matrahı transfere esas değildir ve olamaz. Zira, vergi matrahının, firmanın gerçek kazancından fazla olduğu haller de mevcuttur. Meselâ, firmanın gerçekten yaptığı, fakat vergi matrahından düşülmesi kabul edilmeyen giderler de mevcuttur. Bu durumda, yabancıncının, transfer edeceği veya transefere hakkı olan meblâğ bu giderlerin düşülmesinden sonra kalan miktar olacaktır. Diğer taraftan, ihtiyatlar vergi matrahına dahildir. Fakat, Ticaret Kanununa göre, ihtiyatların, şirket bünyesinde kalması gereklidir. Bu itibarla, transferabl kârı, vergi matrahına bazı tenzil ve ilâveler tatbikiyle bulmak gerçeğe ve kanundaki; "net kâr" tâbirine daha uygun olacaktır. Böylece, vergi matrahından,

- Gelirden mahsup edilmeyen zararlar
- İndirilmesi kabul edilmeyen giderler.
- Gelir ve Kurum Vergileri
- Her türlü ihtiyatlar
- Vergi kanunlarına göre kabul edilmeyen karşılıklar, düşülmek,

ve + vergiden muaf kârlar, matraha ilâve edilmek sureyile transferabl kâr tespit edilebilecektir. (Tabii ki, bunlar, firmanın, şirket veya ana kurumun bir şubesi olmasına göre değişiktir.) Ticaret Kanununa göre, kurulan şirketlerdeki, yabancı ortak'a ait transferabl kâr, dağıtılan bilançonun yabancıya isabet eden payından vergiden sonra kalan kısımlardır. Zira dağıtılmayan kısımlar, şirket hükmü şahsiyetine ait olup, henüz, ortaklarca kazanılmamıştır.

Petrol Kanununa göre, transferabl kâr beyannamede bildirilen kurum kazancından kurumlar vergisi çıktıktan sonra kalan bakiyedir. (6326/Md. 116) 7462 sayılı Ereğli Demirçelik Fabrikaları T. A. Ş. Kanununa göre (Md. 6), hissedarlara % 6 temettü verilir.

2) Diğer bir mesele, transferlerde, ödenmiş sermayenin mi, yoksa taahhüt edilen sermayenin mi esas alınacağıdır?

Yerli ve yabancı ortaklığının bulunduğu bir şirket de, iki hali düşünelim :

Birinci hal; yerli ortaklar taahhüt ettikleri sermayeyi yabancı ortaklardan daha az ödemiş, ve yabancı ortaklar tam ödemişlerdir.

Transferabl kârın ödenmiş sermayeye göre hesap edilmesi halinde, yabancı ortağa, taahhüt ettiği, ve yabancı sermaye müsaade kararındaki nispetten fazla bir pay ayırmak gibi bir durum hâsıl olabilecektir.

İkinci hal : Yerli ortaklar taahhütlerini ifa etmiş, yabancı ortaklar daha az nispette taahhütlerini yerine getirmiştir.

Transefere esas meblâğın, ödenmiş sermayeye göre tespiti halinde, yabancı ortağa taahhüt edilen sermaye payına göre tevzi olunabilecek kâr payının transferden sonra bakiyesinin bloke edilmesi gibi bir durum hâsıl olabilecektir.

Yabancı sermaye Teşvik Kanununda, tevziye ait esaslar yoktur. Bu itibarla tevzide Ticaret Kanunu hükümlerinin câri olacağı tabiidir. Ticaret Kanununda ise, kâr tevzii şekli, şirket esas mukavelesi, mukavelede yoksa umumî heyet kararıyla düzenlenmektedir. Diğer taraftan, Ticaret Kanununun 407 nci maddesi sermaye taahhüdünü vaktinde yerine getirmiyenlerin temerrüt faizi ödemekle mükellef tutulacağını ve ortak hakkında İdare Meclisinin tedbirler alabileceği hükmünü derpiş etmektedir.

Ayrıca sermaye şirketlerinde, ortakların, şirkete ve üçüncü şahıslara taahhüt ettikleri miktar kadar sorumlu olacağı hükmü mevcuttur.

Bu hükümler muvacehesinde, transfere esas kârın, ödenmiş sermayeye göre tespiti ancak bunun, taahhüt edilen sermayeden fazla bir nispette olmaması prensibinin uygulanması mevzuata ve işin icabına daha uygun görünmektedir.

T. P. K. koruma mevzuatında, mahfuz haklarla ilgili olarak, şu esas kabul edilmiştir :

Seri V : Sermaye hareketleri tebliği No. 3, Md. 25, "tescile esas olan sermayeye taallük eden kazancın miktarı bu sermayenin gelir veya kurumlar vergisi kanunlarına göre hesaplanan özsermayeye olan nispetine göre tâyin ve tespit olunur."

Bu hükümde sözü edilen "tescil" sicili ticaret gazetesinde ilân ve mahkemece tescil olunan sermayeye değil, Maliye Bakanlığı veya Merkez Bankasında tescil olunan sermayeye taallük etmektedir. Bu sebeple ödenmiş ve yurda getirilmiş yabancı sermaye payı transferabl kârın tespitine esas olacaktır. Ancak, transferabl kâr payı, bu tescil edilmiş özsermayeye olan nispetine göre tâyin edilecektir. Bu hükme göre, şirkette kârın dağıtılmayıp özsermayeye ilâve edilmesi halinde, müteakip yılda, yabancı ortağa ait transferabl kârın, daha az bir orana göre tespiti gibi bir durum hâsıl olmaktadır.

3) Birikmiş kârların durumu :

a) 6224 sayılı kanundan istifade eden yabancı sermaye sahipleri, hisselerine düşen kâr payları üzerinde iki şekilde tasarruf edebilirler. Ya bu kârları transfer edeceklerdir veya, yetkili mercilerin müsadesine göre sermayeye kalbedecek, yahutta başka bir teşebbüse yatıracaklardır. Hal böyle olmakla beraber, yabancıların yatırımları mukabilinde elde ettiği kârların birikmesi mümkündür. Bunun için teşebbüsün şekline bakmak lâzımdır. Burada iki şekil olabilir.

(1) Yabancı sermayedar, Türkiye'de bir şube açmak suretiyle, yatırım yapmıştır. Nitekim, 30 Kasım 1330 tarihli ve "Ecnebi Anonim ve sermayesi eshama münkasım şirketlerle Ecnebi sigorta şirketleri" hakkındaki kanuna göre, yabancı sermaye sahibi bir şube açmak suretiyle, 6224 sayılı kanundan istifade ederek yatırım yapabilir. Bu takdirde bu şubenin tahakkuk eden kârlarının, fevkalâde ihtiyata ayrılarak şirket bünyesinde kalmasına imkân olmamak gerekir. Bu sebeple bilânçolarında, transfer edilmiyen kârlar, birikmiş kâr olarak görünecektir.

(2) Şirket, Türk Ticaret Kanununa göre kurulmuştur. Şirket hükmü şahsiyeti itibariyle, Türk şirkettir. Yabancı sermayedarlar, şirket kârları üzerinde, şirket organları vasıtasıyla tasarruf edebilirler. Genel kurulun kârı tevzii etmemesi halinde, yabancı sermayedar adına, hukuken tahakkuk ve isabet eden bir pay olmamak gerekir. Bununla beraber, bu hal, ancak yabancı sermaye payının % 50 den az olması halinde gerçekten varittir. Yabancı sermaye payının % 50 den fazla olması halinde ise, şirket bünyesinde biriken kârlar üzerinde, yabancı ortakların direkt bir kontrolü olduğu söylenebilir.

Devlet Plânlama Teşkilâtınca yapılan bir ankete göre, 1966 yılı sonu itibariyle, birikmiş kârların 400 Milyon lira civarında olduğu hesap edilmiştir. Ancak, bu biriken kârların yukarıdaki kategorilerden hangisine girdiği belirtilmemiştir.

b) T. P. K. koruma mevzuatında ise, (Mad. 5, Sermaye Hareketleri i: No. 3 tebliği, Md. 25); kârların, gelir veya kurumlar Vergisi beyannamelerinin tevdi süresinin sona erdiği tarihi takip eden en geç bir ay zarfında transfer ettirilmesi veya Merkez Bankası nezdinde ilgililer adına açılacak muvakkat bir hesaba yatırılması lâzımdır.

Kârların tevzi edilmemesine karar verildiği ahvalde de bu hüküm uygulanır, hükmü derpiş edilmiştir.

Demek oluyor ki, 6224 sayılı kanundan istifade eden yabancı sermaye gibi transfer hakkı olan ve T. P. K. koruma mevzuatına göre gelen yabancı sermaye, için birikmiş kâr mevzu bahis olmamaktadır. Hattâ kârın tevziine karar verilmemesi dahi, kârın birikmesine imkân veren bir hal olmamaktadır. (Ancak, bu son hükmün Ticaret Kanunu hükümleri ile ne şekilde bağdaştırıldığı çayı sualdir.) Bloke hesaba yatırılan bu kârların yeni sermaye ihtiyacında kullanılması mümkündür.

Yukarıda zikredilen iki farklı uygulama altında yabancı sermayeli teşebbüslerin, "dahilden kredi temini sorunu" ile yakından ilgilidir. Dağıtılmıyarak teşebbüste kalan veya sair bir surette teşebbüste kullanılan kârlar, teşebbüsün dahilden temin ettiği — faizsiz — bir kredi mahiyetindedir.

6224 sayılı kanuna tâbi teşebbüslerin bankalardan temin edeceği krediler de "yerli teşebbüslerden farklı bir hükme tâbi değildir. Halbuki, T.P.K. Koruma mevzuatına tâbi teşebbüslerde, kredi temini, muayyen kıstaslara göre tahdit ve tespit olunmuştur. Bu itibarla, ikinci nevi teşebbüslerin kârlarını bloke veya transfer etme mecburiyetine tâbi olmaları,

bu prensibin neticesidir. Nitekim, dağıtılmamış kârları, istisnaen blokaja tâbi olmayan şirketlerde, dağıtılmayan kârlar bu şirketlerin kredi haddinin tâyininde, kullanılmış kredi addolunmaktadır. (Seri V : No. 3, Sermaye Hareketleri Tebliği, Md. 20 ve Md. 23 ün son fıkrası).

Bu duruma göre, 6224 sayılı kanuna tâbi yabancı sermayeye ait birikmiş kârların bir sorun olması, bu sermayeye, dahilden temin edilecek kredinin bir sorun olmasına bağlıdır. Eğer kredi temini bir sorun değilse, birikmiş kârlarda bir sorun olmamak gerekir. Oysa, yabancı sermayenin serbestçe dahilden kredi temini başlı başına bir sorun olarak, ortadadır.

4) Kredi Sorunu :

Yabancı sermaye sahiplerinin elde ettiği kâr sadece, kendilerine ait olan sermayenin neması değildir. Transferabl kârların, önemli bir kısmının Türkiye'den temin edilen krediden hâsıl olduğu bir vakiadır. Ayrıca, Amerikan yatırımlarının Cooley fonları ile desteklendiği bilinen bir husustur. Bu durumda, yabancı sermayenin, yerli piyasadan serbestçe kredi teminini tasvip etmek mümkün müdür?

T. P. K. Koruma mevzuatına tâbi yabancı sermaye teşebbüslerinin dahilden kredi temin etmeleri, teşebbüsün özsermayesinin muayyen bir nispetiyle sınırlandırılmıştır : Bu nispet; teşebbüsün iştigal sahasına göre % 50 ilâ % 100 veya % 200 arasında değişmektedir. (Sermaye Hareketleri tebliği, Seri V. No. 3, Md. 20) Bu nispetlerden fazla bir kredi verilmesi de, Bakanlığın tasvibi ve Resmî Gazete'de ilân edilmek suretiyle mümkündür.

6224 sayılı kanuna tâbi teşebbüsler için ise böyle bir kredi sınırlandırılması sözkonusu değildir. Zira, 6224 sayılı Kanunun 10 ncu maddesi, yerli sermaye ve teşebbüslerine tanınan bütün haklar, muafiyetler ve kolaylıklardan, aynı sahalarda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüslerin de aynı şartlar dahilinde istifade edeceğini âmirdir.

Bu hükmün tabii icabı olarak yabancı sermaye, dahilden krediyi serbestçe temin edebilmekte, hattâ, kredi temininde, yerli teşebbüslerden daha rüçhanlı bir hale gelmektedir. Kredi temininin, yabancı sermayeyi teşvik edip etmediği, ve yabancı sermayeyi teşvikten umulan f aydaya hizmet edip etmediği hususunda şu görüşler ileri sürülebilir.

(1) Serbestçe kredi temini, yabancı sermaye sahiplerinin Türkiye'de yatırım yapmalarını teşvik etmekte, fakat gelen yabancı sermaye miktarının artmasını sağlayan bir tedbir olmamaktadır. Zira, yabancı sermaye

yeden, asgarî miktarda yatırım sermayesini getirmeyi, fakat işletme sermayesini kredi yoluyla temin etmeyi tercih edecektir. Bu suretle, yabancı sermayedar, Türkiye'de yatırım yapmaktaki rizikosunu azaltmaktadır.

(2) Kredi teminin serbest olması sebebiyle, yabancı sermaye yerli sermaye ile ortaklığı tercih etmemekte, bir başka ifade ile, elde ettiği yüksek kârı, yerli ortaklarla paylaşmamaktadır.

Bu durum muvacehesinde, yabancı sermayenin, dahilden kredi teminini kontrol altına almakta fayda düşünülebilir. Bunun için,

(a) Yabancı sermaye yatırımlarına ait müsaade kararları verilirken, yatırımın hacmine göre gerekli işletme sermayesinin de getirilmesi istenebilir.

(b) Yabancı sermayenin, özellikle hâkimiyetin yabancı ortaklarda bulunduğu teşebbüslerin temin edeceği kredi, T. P. K. K. mevzuatında olduğu gibi, getirilen sermaye miktarına ve yatırımın yapıldığı sektöre göre tâyin ve tespit olunabilir. Bu husus müsaade kararlarına şart olarak konulabilir.

(c) Birikmiş kârlar, sermayeye ilâve edilmediği, veya bir başka teşebbüse yatırılmadığı veya transfer edilmediği müddetçe, temin edilmiş kredi sayılabilir ve kredi haddinin tâyini nazara alınabilir. (Türkiye de yabancı özel sermaye yatırımları ve ekonomiye yararlı olması için düşünülen tedbirler — İstanbul Ticaret Odası — yayınları 1967, İstanbul) adlı yayında da bu fikirlere yer verilmiştir.

(d) Birikmiş kârların, ileride, büyük bir miktarda transferinin, tekiye bilânçosuna teşkil edeceği yükü hafifletmek için de, tedbirler düşünmeli ve bunun bir baskı aracı olması ihtimali bertaraf edilmelidir.

5) Yabancı sermayenin faaliyet sahası sorunu :

Gerek yabancı sermaye teşvik kanununda, gerekse, kambiyo mevzuatında, yabancı sermayenin faaliyet göstereceği alanlar tespit edilmiş, sadece, memleketin ekonomik gelişmesi için lüzumlu ve faydalı görülecek alanlarda, denilmek suretiyle genel bir ibare kullanılmıştır. Bununla beraber, 6224 sayılı kanundan istifade suretiyle yatırım yapmaları için verilen müsaade kararlarında, yabancı sermayenin "faaliyet göstereceği saha veya imâl edeceği mallar" tespit edilmekte ve bu şartlarla yabancı sermayenin gelmesine izin verilmektedir. Bu şarta rağmen, yabancı sermayenin, kararda belirtilen faaliyet sahası dışında çalışması veya kararda gösterilen imalât nevi dışında imalât yapması mümkün müdür? 6224 sayılı Kanunda, faaliyet alanı tespit edilmediğine göre, iştigal

sahası dışı faaliyetin müeyyidesi de mevcut değildir. Ancak, 31 Ekim 1967 tarihli Resmî Gazete'de münteşir, "6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun, Ticaret Bakanlığı ile ilgili tatbikatına ait Yönetmeliğin" 12 inci maddesinin (d) fıkrasında şu hüküm mevcuttur. "Verilen müsaadelerin dışında faaliyette bulunulması hallerinde, müsaadelerin iptali için ilgili dosyalar Devlet Plânlama Merkez Teşkiâtına intikal ettirilir. Merkez Teşkilâtının müsaadeyi iptâl kararı, Bakanlar Kurulunun tasvibine sunulmak üzere Başbakanlığa gönderilir. Alman, Bakanlar Kurulu kararı, Maliye Bakanlığına ve ilgililere tebliğ olur." Bu hükme göre, iştigal konusu dışında faaliyette bulunulmanın müeyyidesi, müsaade kararının iptâli olabilmektedir. Buna rağmen, yabancı sermayenin, müsaade kararında zikredilen iştigal konusu dışında faaliyette bulunması mümkündür. Hattâ, bunun hukukî ve kanunî mesnedi de vardır. Şöyle ki, yabancı sermaye sahipleri, Ticaret Kanunu hükümlerine göre % 100 yabancı sermayeli, bir sermaye şirketi kurabilir ve bu şirket, Ticaret Mahkemesince, Sicilli Ticaret Gazetesinde ilân edilmek suretiyle, tamamiyle bir Türk Şirketi hüviyetini kazanmış olur. Sicilli Ticaret Gazetesinde, bazı yabancı sermayeli kuruluşların kuruluş esas mukaveleleri tetkik edilince görülecektir ki, statülerine göre, bu şirketler Türk sermayeli bir şirketin yapabileceği her türlü işlemleri, faaliyetleri yapabilmek üzere tescil ve ilân edilmişlerdir. Yabancı sermayeli böyle bir kuruluşta yabancı sermayenin oranı % 100 olabildiği gibi % 51, % 40 da olabilir. Bu takdirde, Türk Şirketinin faaliyet sahasını tahdit etmenin kanuna aykırılığı ileri sürülebilir, bu halde, yukarıda sözü edilen yönetmelik hükmünün bu nevi kuruluşlardaki yabancı sermaye hakkında uygulamanın güçlüğü ortaya çıkar. Zira, yabancı sermaye müsaade kararında zikredilen iştigal sahası dışında, yapılan faaliyetin, bu Türk Şirketinin sermayesi içindeki, yabancı sermayeye atfedilmesinin zorluğu aşıkârdır. Yapılabilecek yegâne husus, belli faaliyet sahası dışında yapılan işlerden mütevellit kârlardan yabancı sermayeye isabet eden payların transfer ettirilmeyip, blokaja tâbi tutulmasıdır. Nitekim, bu konuda, Türk Parası Kıymetini Korumaya ait 17 sayılı karara ilişkin Seri V, No. 3 tebliğin 9 uncu maddesi de, faaliyet sahası dışında elde edildiği anlaşılan kârların, hariçte mukim yabancı sermaye sahipleri adına bloke bir hesaba yatırılacağı hükmünü derpiş etmiştir.

Şube, centa veya temsilcilik şeklindeki yabancı sermayeli kuruluşlarda, "iştigal konusunun" denetlenmesi ve tefrikinde, yukarıda sözü edilen hukukî güçlük mevcut olmamakla beraber, yine, iştigal konusunun sınırını çizmek ve blokese gereken kârları ayırmakta zorluklar doğabilir.

Bunun için iştirak konusunun, herhangi bir ihtilâfa meydan vermeyecek şekilde müsaade kararlarında belirtilmesinde, gerek yabancı sermayeli kuruluşlar, gerekse bu kanunun ilgilileri bakımından yararlar mevcuttur.

6) *Yabancı sermayeli kuruluşlarca, anayabancı sermaye sahiplerine, marka, patent ve know - how bedelleri ödenmesi sorunu :*

“Kavram” la ilgili sorunların açıklanmasında, yukarıda belirtilen gayrimaddî haklarla ilgili tarifler yapılmıştır. Buradaki sorun, Türkiye’de yatırım yapan yabancı sermaye sahiplerine, ayrıca imalât veya satış üzerinden bir pay verilmesidir. Gerçekten bazı yabancı sermayeli kuruluşlarda, yurt dışındaki ana yabancı sermaye sahibine, Türkiye’deki mamuller için isim hakkı verildiği gibi, yine satış üzerinden royalti namı ile bir bedel de ödenmekâtendir. Bu halin, yabancı sermayenin hâkim olduğu, yerli teşebbüslerde olması, meselenin garipliğini ve önemini daha da arttırmaktadır :

Aslında 6224 sayılı kanuna göre, anayabancı sermaye sahibine, satış üzerinden, marka, patent veya know - how ödenmesine imkân olmamak gerekir. Zira, bu nevi gayri maddî haklar, ancak sermaye olarak vazedilebilirler. Bu takdirde yabancı sermaye sahibine, ancak, kârdan bir pay verilecektir. Satış üzerinden bir pay verilmesinin sözkonusu olması halinde, Türk Parası Kıymetini Korumaya göre işlem yapılır. Mezkûr mevzuata göre ise, lisans anlaşmaları Maliye ve Sanayi Bakanlıklarınca (ilâçlarla ilgili olanlar Sağlık Bakanlığınca) müştereken tetkik edilerek karara bağlanır. (17 sayılı Karar Seri IV No. 3 Tebliği A-5 maddesi).

Gene aynı mevzuata göre, lisans ödemelerinde transfer edilecek meblâğ, satış üzerinden % 4’ü geçemez. Ancak, ilâçla ilgili lisans bedelleri hakkında, yapılan imalâta göre % 3 ilâ 5 nispeti uygulanır. İlâcın terkibine giren ham madde dahilden temin edilmek suretiyle doğrudan doğruya memlekette imâl edilecek tıbbî müstahzarlar için bu nispet azami % 5, ham maddesi ithâl edilmek ve bir terkibe tâbi tutulmak suretiyle yapılan müstahzarlar için % 3 tür. Bunun dışında ham maddesi yarı mamul halde ithâl edilen tıbbî müstahzarlar için bir bedel ödenmiyecektir.

Lisans bedelinin, kâr üzerinden veyasatış bedeli üzerinden ödenmesine bir şekil meselesi olarak bakılabilir. Ancak, lisans bedeli ödenmesinin, yabancı sermaye müsaade kararında zikredilmesi ile lisans anlaşmasının tecdid ve tasdiki Maliye Bakanlığının yetkisi dışına çıkmaktadır.

Lisans anlaşmalarının genel olarak bir tetkikten sonra tasdik edildiğinden yukarıda bahsetmiştik. Bu itibarla her lisans anlaşmasının özelliğine göre karar verileceği tabiidir. Ancak, uygulamada görülen aksaklığın giderilmesi için, yabancı sermayenin hâkim olduğu teşebbüslerde, anayabancı sermaye sahibine bir lisans bedeli ödenmemesi prensip olarak kabul edilebilir. Nitekim son çıkan yabancı sermaye kararlarında, bu husus, bir şart olarak zikredilmektedir. Bu şartla, yabancı sermayeye bir tahdit sözkonusu da değildir. Zira, anayabancı sermaye sahibi, yatırımının kârını arttırmak ve mamûllerinin piyasada satış kabiliyetini muhafaza etmek için, yenilikleri ve gerekli know - how'ı getirmek durumunda-
dır.

Yabancı sermayenin hâkim olmadığı kuruluşlarda ise, patent veya know - how ithalinden doğan faydadan istifade edecek olan daha ziyade yerli sermayedir. Bu itibarla patent ödemelerini, teşebbüsün tüm satış hâsılatı üzerinden değil; yerli sermayeye isabet eden satış hâsılatı üzerinden ödemek veya hiç olmazsa bu nispetle transferine müsaade etmek esası düşünülebilir.

İlâç ile ilgili, patent anlaşmaları ve ödemelerinde ise bu konudaki Anayasa Mahkemesi kararını gözönünde bulundurmakta fayda vardır.

VI) Döviz Tasarrufu ve İthalât İkamesi Sorunu :

Yabancı sermayenin lehinde ileri sürülen görüşlerden birisi de, yabancı sermayeli kuruluşların, Türkiye'deki faaliyetlerinde, ithalât ikâmesi yolu ile döviz tasarrufu sağladığıdır. Yabancı sermaye konusunda yayınlanan etüdlerde ise, bu konuda bilgi ve rakam verilmemektedir. Bu itibarla, yabancı sermayenin ithalât ikâmesi sorunu, bugüne kadar, kesinlikle aydınlanmış değildir. Tatbikatta ise, ithalât ikâmesi yolu ile sağlanan döviz tasarrufu yalnız montaj sanayiinde hesaplanmaktadır. Montaj sanayii talimatına tâbi kuruluşlar meyanında, yabancı sermayeli teşebbüsler de mevcuttur. Bunlara ait nispetler Sanayi Bakanlığınca her yıl tespit edilmektedir.

Montaj Sanayii talimatına göre döviz tasarruf nispeti : (İlgili Talimat, Md. 4).

“Montaj yolu ile imâl edilen mamulün ana merkez komple ihraç fiyatı (fabrika teslimi) ile, ithali gerekli yabancı parça ve malzemenin ana merkez fabrika teslimi ihraç fiyatı ve ana merkeze ödenen lisans, royaltı, patent hakkı, teknik yardım, yabancı personele ödenen ücret ve diğer ödemeler toplamı farkının mamulün komple ihraç fiyatına oranıdır.”

Yabancı sermayeli kuruluşlar için bu nispetten, kâr transferlerinin de düşülmesi suretiyle, yabancı sermayeye ait bir döviz tasarruf nispeti hesap edilebilir.

Bu hale göre yabancı sermayeli kuruluşlardan montaj sanayii kolundakiler için gerçek bir döviz tasarrufu olduğu söylenebilir; ve bu nispet her yıl arttırılmaktadır. Nitekim, 1968 yılından itibaren uygulanan tasarruf nisbetleri şöyledir : (Montaj Sanayii Talimatı Sirküleri No. 23).

Sıra No.	Montaj Sanayii Kolu	Nispeti
1	Tarım sektörü (Lâstik dahil)	% 50
2	Kamyon kamyonet (Lâstik dahil)	% 50
3	Otobüs (Lâstik dahil)	% 70
4	Buzdolabı	
	A — Gazlı tipte	% 70
	B — Diğer tiplerde	% 85
5	Elektrik süpürgesi	% 65
6	Asansör ve yürüyen merdivenler	% 70
7	Radyo	% 65
8	Pikap	% 60
9	Ses alma cihazı	% 60
10	Elektrikli taşı makinası	% 60
11	Yazı ve hesap makinası	% 40
12	Telefon santralleri	
	A — Otomatik telefon santrali	% 45
	B — Yarı otomatik Telefon santrali	% 65
13	Otobüs şasisi	% 35

Montaj Sanayii dışındaki, yabancı sermayeli kuruluşlarda ise döviz tasarruf nispetinin her firmanın tetkiki suretiyle yapılması gerekmektedir. Ve bu tetkik yapılmadan, döviz tasarrufu bakımından, yabancı sermaye leh veya aleyhinde ileri sürülecek görüşlerin, sağlam bir dayanağı olmamak gerekir.

Diğer taraftan Montaj Sanayii talimatıyla tespit edilen döviz tasarruf nispetleri firmaların mamullerine ait nispetlerdir. Tediye bilançosu açısından ise, Montaj Sanayiindeki döviz tasarrufunun hesabı için, ithalât ikâmesi yanında diğer bir çok unsurları gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Montaj Sanayii dışındaki yabancı sermayeli kuruluşlar için de montaj sanayiindeki kuruluşlarınkine benzer şekilde bir tasarruf nispeti hesap edilebilir. Ancak, her kuruluşun ithalât ikâmesi sağladığı, bir başka ifade ile o, firma imalâtının eğer imalât Türkiye'de yapılmış olsa idi, ithâl edileceği faraziyesi her mamül ve firma için geçerli ol-

miyabilir. Mesele bu yönden ele alınırsa, ithalât ikâmesi yolu ile tasarruf değil, bilâkis, yeni bir döviz talebi yaratılmak suretiyle tediye bilânçosu üzerinde menfî etki yapıldığı ileri sürülebilir.

Kısaca, nazarı alanda, meselenin çözümü şöyledir :

Profesör H. B. Chenery, bir yatırım projesinin tediye bilânçosu üzerindeki dolaylı ve dolaysız etkilerini ölçmek için aşağıdaki unsurların hesaba dahil edilmesini öngörmekte ve şu formülü vermektedir.

$$\text{Döviz etkisi : } aB_1 + B_2 + B_3$$

Bu formülde ($B_1 =$) yatırım tesislerinin yapılmasının direkt ve endirekt tesirlerini,

(B_2), Yatırım tesisinin, faaliyete veya istihsale geçmesi halinde yarattığı dikert etkiyi, (B_3) işletmenin istihsalinin endirekt tesirlerini, (a) tesisin, dövizli kısmının amortismanını ifade etmektedir

Bu formülde Chenery, menfî unsurlar olarak,

- (1) Yatırım için gerekli ithalâtı
- (2) Yatırım dolayısı ile artan gelirin genel ithalât temayülüne göre sebep olduğu diğer ithalâtı,
- (3) İstihsal için gereken ithalâtı (ham madde ve malzeme),
- (4) İstihsal için gerekli yerli mal alımlarının kredi ile finanse edilmesinden dolayı millî gelirdeki artışın sebep olduğu ithalât talebini,
- (5) İhracat veya ikâme yolu ile kazanılan dövizin çoğaltan etkisi dolayısıyla sağladığı gelir artışı neticesinde diğer mallar için artan ithalât talebini,

müspet unsurlar olarak,

- (1) İkâme olunan ithalâtı veya ihracatı,
- (2) İşletmenin istihsalini alanlarca, istihlâkinden vazgeçilen, diğer malların dövizli kısmını hesaba dahil etmektedir.

Yabancı sermaye yönünden, Chenery, in bu formülüne, menfî unsurlar olarak, kâr ve patent transferlerini, anasermayeden yapılan transferlerle, mevcut yabancı sermayeli tesislerin amortismanını; müspet unsur olarak, yabancı sermayedarın, yatırım için getirdiği (aynî ve nakdî) sermayeyi dahil etmek gerekmektedir :

2) H. B. Chenery, Manual on Economic Development projects - United Nations, 1958 sahife: 231-233.

Görülebileceği üzere, yabancı sermayenin, tediye bilânçosu üzerindeki müspet etkisi; sadece, sağhyacağı ikâme veya ihracattan ibaret olmakta, fakat bunun yanında direkt ve endirekt olarak tediye bilânçosuna birçok yönlerden menfî etkileri olmaktadır.

Gelişme çabasında olan bir ülke için, en önemli sorun, tediye bilânçosunu müspet yönde geliştiren ve istihdamı arttıran bir politikayla, millî gelir artışının sağlanabilmesidir. Bir başka ifade ile, tediye bilânçosunu müspet yönde geliştirmeden, istihdamı istenilen ölçüde arttırmadan, sağlanacak bir millî gelir artışı, sorunun çözümü olmamaktadır. Meselâ, bir üretim sahasında kendisine yatırım müsaadesi verilen bir yabancı sermayedar, getireceği aynı sermaye ile (makinalarla), pek az işçi kullanmak suretiyle, büyük miktar ve değerde mal istihsal ederse, millî gelire yaptığı istihsal dolayısı ile, kısa devrede önemli katkıda bulunacak; fakat bunu yurt dışına ihraç etse bile elde olunan dövizin büyük bir kısmı, kâr olarak yurt dışına götürüleceğinden, tediye bilânçosu yönünden önemli katkıda bulunmayacaktır. İstihdam etkisi de önemli olmayacaktır.

Bu nedenlerle, yabancı sermayenin, tediye bilânçosu üzerindeki etkisi; yatırım yaptığı sektör ve faaliyet alanına, kullandığı istihsal tekniğine; yerli sermaye ile olan iştiraki nispetine, rekabet şartlarına ve fiatlar genel seviyesinin seyrine göre değişeceğinden, ekonomiye tüm katkısının yukarıda belirtilen unsurlarla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece yabancı sermayenin, tediye bilânçosu unsuru nazara alınmadan yarattığı katma değer açısından değerlendirilmesi, döviz temini güçlüğü içinde olan bir ülke için, sağlam bir kriter olmamaktadır. Kaldı ki, döviz temini güçlüğü içinde olan bir ülkede, tekel fiatlarına göre tayyin edecek, kârlar dolayısı ile, yabancı sermaye, birçok hallerde yarattığı gerçek katma değerün üstünde, bir kârı, yurt dışına götürmek imkânını elde etmektedir.

Ayrıca, resmî döviz kurunun, gerçek döviz kurunun altında olması halinde, kâr transferlerinin tediye bilânçosu üzerindeki menfî etkisi daha fazla olmaktadır.